

УДК 159.923

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО
ІНТЕЛЕКТУ**

викладач кафедри філософсько-психологічної антропології

Діомідова Н. Ю.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна, Харків

Обґрунтовано основні теоретичні підходи до визначення емоційного інтелекту. Показано, що у сучасних дослідженнях існує дві моделі емоційного інтелекту: 1) модель здібностей, в якій подана ідея про перетин пізнання і емоцій; 2) змішана модель (поєднання інтелектуальних, емоційних і особистісних властивостей людини). До ключових характеристик емоційного інтелекту відносяться здатність до управління емоціями, здатність до саморегуляції емоційними станами, емоційна обізнаність та емпатія. Доведено, що емоційний інтелект відіграє визначну роль у становленні особистості психолога.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційні здатності, моделі емоційного інтелекту, емоційне регулювання, емпатія.

*Преподаватель кафедры философско-психологической антропологии,
Диомидова Н. Ю. / Харьковский национальный педагогический университет
имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков*

Обоснованы основные теоретические подходы к определению эмоционального интеллекта. Показано, что в современных исследованиях существует две модели эмоционального интеллекта: 1) модель способностей, в которой представлена идея о пересечении познания и эмоций; 2) смешанная модель (сочетание интеллектуальных, эмоциональных и личностных свойств человека). К ключевым характеристикам эмоционального интеллекта

относятся способность к управлению эмоциями, способность к саморегуляции эмоциональными состояниями, эмоциональная осведомленность и эмпатия. Доказано, что эмоциональный интеллект играет выдающуюся роль в становлении личности психолога.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, эмоциональные способности, модели эмоционального интеллекта, эмоциональное регулирование, эмпатия.

Lecturer of Department of Philosophical and Psychological Anthropology, Diomidova N. Yu. Theoretical approaches to the definition of emotional intelligence / H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, Kharkiv.

Theoretical approaches to the definition of emotional intelligence were substantiated. It is shown that in modern research, there are two models of emotional intelligence: 1) capacity model, which presents the idea of the intersection of cognition and emotion; 2) mixed model (a combination of intellectual, emotional, and personality traits). The key characteristics of emotional intelligence include the ability to manage emotions, the ability to self-regulate emotional states, emotional awareness and empathy. It is proved that emotional intelligence plays a prominent role in the development of personality of psychologist.

Key words: emotional intelligence, emotional capacities, emotional intelligence model, emotional regulation, empathy.

Вступ. У психологічній науці під емоційним інтелектом розуміється вміння визначати свої і чужі емоції, а також здатність управляти ними так, щоб досягти поставленої мети. У широкому сенсі до емоційного інтелекту відносять здібності до пізнання, розуміння емоцій і управління ними; при цьому маються на увазі як власні емоції суб'єкта, так і емоції інших людей. Проблема емоційного інтелекту дуже активно розглядається зарубіжними (Р. Бар-Он, Дж. Блок, Х. Вейсінгер, Д. Гоулман, Д. Карузо, Д. В. Люсін, Дж. Мейер,

П. Саловей, Г. Орме, Д. Слайтер, Р. Стернберг) та вітчизняними (О. І. Власова, С. П. Дерев'янка, В. В. Зарицька, Н. В. Коврига, Е. Л. Носенко) дослідниками.

Мета дослідження – узагальнити та систематизувати теоретичні підходи до визначення емоційного інтелекту у психології.

Основний виклад матеріалу.

Проблема емоційного інтелекту вперше була поставлена Г. Гарднером, чия модель мультифакторного інтелекту включає два варіанти особистісного інтелекту: інтерперсональний та інтраперсональний інтелекти. Емоційні здібності, в свою чергу, виступають як емоційна складова обох цих сфер [15]. Відкриття емоційного інтелекту пов'язане з дослідженням, проведеним у 1920-і рр. Р. Торндайком, який уперше виділив таку частину загального інтелекту, як соціальний інтелект, тобто здатність розуміти інших і діяти або поводитися мудро по відношенню до оточення [18].

У сучасних роботах представлено дві моделі емоційного інтелекту: 1) модель здібностей, в якій подана ідея про перетин пізнання і емоцій; 2) змішана модель (поєднання інтелектуальних, емоційних і особистісних властивостей людини).

Згідно першої моделі (Дж. Майєр і П. Саловей [17]) основними компонентами емоційного інтелекту є основні некогнітивні знання (емоційна компетентність) і навички (здатність контролювати і регулювати зовнішні прояви емоцій і почуттів). У рамках цієї моделі емоційний інтелект визначається як набір ієрархічно організованих здібностей, пов'язаних з переробкою інформації, які об'єднуються в чотири групи:

1. Ідентифікація емоцій. Включає ряд пов'язаних між собою здібностей, таких, як сприйняття емоцій (тобто здатність помітити сам факт наявності емоції), їхня ідентифікація, адекватне вираження, розрізнення справжніх емоцій і їхньої імітації.

2. Використання емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності. Включає здатність використовувати емоції для напрямку уваги на важливі події, викликати емоції, які сприяють рішенню завдань (наприклад,

використовувати гарний настрій для породження творчих ідей), використовувати коливання настрою як засіб аналізу різних точок зору на проблему.

3. Розуміння емоцій. Здатність розуміти комплекси емоцій, зв'язки між емоціями, переходи від однієї емоції до іншої, причини емоцій, вербальну інформацію про емоції.

4. Управління емоціями. Здатність до контролю за емоціями, зниження інтенсивності негативних емоцій, усвідомлення своїх емоцій, у тому числі і неприємних, здатність до вирішення емоційно навантажених проблем без пригнічення пов'язаних з ними негативних емоцій. Сприяє особистісному зростанню і поліпшенню міжособистісних стосунків.

Така ієрархічна послідовність ґрунтується на наступних міркуваннях. Здатність розпізнавати і виражати емоції (перша група) є необхідною основою для породження емоцій в цілях вирішення конкретних завдань (друга група). Ці дві здатності мають процедурний характер. Вони є основою для декларативної здатності до розуміння подій, передуючих емоціям і йдуть за ними (третья група). Всі вищеописані здібності потрібні для внутрішньої регуляції власних емоційних станів і для успішних дій на зовнішнє середовище, що приводять до регуляції власних і чужих емоцій (четверта група).

Таким чином, емоційний інтелект припускає, що людина є хазяїном своїх емоцій, усвідомлює їх і володіє ними, не пригнічує "небажані" емоції, а сама вирішує і «дозволяє» собі прояв тієї або іншої емоції в певній ситуації. Емоційний інтелект починається з розуміння своїх емоцій, і тільки усвідомивши свої емоції, ми можемо навчитися розумінню емоцій інших людей і причин, що викликали їх. Розвиток емоційного інтелекту дозволяє формувати стійку навичку свідомої регуляції емоційних станів, самовладання в стресових ситуаціях, навичку конструктивної взаємодії з людьми (співробітниками, клієнтами, близькими) в будь-яких умовах.

Дж. Майер і П. Саловей [16] опублікували першу дослідницьку роботу, в якій надали визначення терміну «емоційний інтелект», а також запропонували

методику його виміру (EQ). У ній вони привели докази на користь того, що емоційний інтелект є одним з основних видів інтелекту. Нині термін «емоційний інтелект» став популяризуватися, а сама галузь досліджень істотно розширилася (Д. Гоулман [4]).

П. Саловей і Дж. Майер визначають емоційний інтелект як форму соціального інтелекту, що включає здатність відображати власні і чужі емоції і почуття, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для регуляції людського мислення та дій. Автори описують емоційний інтелект як здатність відображати почуття та емоції (свої та інших людей), розрізняти їх та використовувати для ефективного орієнтування власної поведінки та мислення [16]. До емоційного інтелекту дослідники відносять такі якості психіки як здібності розбиратись у власних почуттях, розуміти настрої інших людей, управляти своїми емоціями. На думку авторів, люди з високою емоційною компетентністю краще за інших здатні ідентифікувати власні почуття, почуття інших людей та розв'язувати проблеми, пов'язані з емоціями.

Змістовно-структурний аналіз емоційного інтелекту, проведений Д. Майером та П. Саловеєм, передбачає виділення двох компонентів: внутрішньо особистісного (здатність встановити взаємозв'язки між своїми думками, вчинками та почуттями) та міжособистісного (здатність налаштуватись на інших людей, навчитись співчувати, надихати та спонукати їх до тих чи інших дій). До основних якостей емоційного інтелекту авторами було віднесено емпатію та співчуття, розрізнення власних почуттів, баланс між емоціями та розумом, а також ознаки високої самоповаги та самосприйняття людини. До основних принципів емоційного інтелекту П. Саловеєм та Д. Майером віднесено емпатію, обізнаність, рівновагу та відповідальність.

На думку авторів, емпатія є ключовою емоційною здібністю, яка характеризується ідентифікацією індивіда з почуттями іншої людини і здатністю співпереживати або співчувати їй. Емпатія проявляється у розпізнаванні емоцій, чутливості, розумінні та демонстрації співчуття об'єкту емпатичних переживань. Обізнаність передбачає знання індивіда про добрі та

погані емоції, компетентність у власних почуттях, здатність розрізняти модальності емоцій, приймати та диференціювати продуктивні та непродуктивні почуття. Принцип рівноваги полягає у завданні емоційного інтелекту у врівноваженні функціонування емоційної вісцеральної частини мозку та раціональної нової кори. Принцип відповідальності реалізується завдяки такої здатності емоційного інтелекту як регуляція емоцій, контроль над ними у саморегуляції поведінки, забезпечення психічного благополуччя особистості.

У 1990-і роки з'явилися також інші моделі, що подають дещо інший погляд на емоційний інтелект. Найбільш відомими є моделі Д. Гоулмана і Р. Бар-Она.

Д. Гоулман [4] заснував свою модель на раніше представлених П. Саловеєм та Дж. Майером [16], але додав до виділених ними компонентів ще декілька, а саме: ентузіазм, наполегливість і соціальні навички. Тим самим він з'єднав когнітивні здібності, що входили в модель П. Саловея та Дж. Майера, з особистісними характеристиками. Він включає чотири структурні елементи, виходячи із свого бачення сутності емоційного інтелекту: емоційна самосвідомість, самоконтроль, соціальна чутливість, управління стосунками.

Ці компоненти об'єднують у собі групу знань, умінь, здібностей та здатностей.

1. Емоційна самосвідомість передбачає здатність прислуховуватись до своїх внутрішніх відчуттів і усвідомлювати вплив власних почуттів на свій психологічний стан, а також відчувати свої головні цінності та інтуїтивно вибирати кращий спосіб поведінки у складних ситуаціях, сприймаючи завдяки своїй чутливості картину того, що відбувається в цілому. Емоційна самосвідомість передбачає точну самооцінку, що дозволяє людині знати свої сильні сторони і усвідомлювати межі своїх можливостей, сприймати конструктивну критику і відгуки про себе.

2. Самоконтроль, на думку Д. Гоулмана, передбачає: впевненість у собі, здатність стримувати емоції, відкритість, адаптивність, волю до перемоги, ініціативність, оптимізм.

3. Соціальна чутливість - це співпереживання (емпатія), тобто здатність прислухатися до чужих переживань, здатність налаштуватися на широкий діапазон емоційних сигналів. Завдяки емпатії людина прекрасно спілкується з людьми різних соціальних верств населення і навіть різних культур.

4. Управління стосунками, як структурний компонент емоційного інтелекту, передбачає наявність таких здатностей як: натхнення, вплив, сприяння змінам, урегулювання конфліктів, командна робота і співпраця.

У структурі Д. Гоулмана є емоційна самосвідомість і соціальна чутливість, на що не наголошується у попередніх структурах, а також на самоконтроль і управління емоціями в стосунках, які включають й інші вчені в структуру емоційного інтелекту [4].

У 1985 р. Р. Бар-Он вводить поняття «Коефіцієнт емоційності» і надалі (1997 р.) обґрунтовує анкету для його виміру [13]. Р. Бар-Он першим спробував виміряти емоційний інтелект, пов'язавши його розвиток із проблемою якості життя людини. У його розумінні емоційний інтелект визначається сукупністю емоційних і соціальних знань та здібностей, які обумовлюють загальну здібність ефективно взаємодіяти з оточенням. Автором створено першу модель емоційного інтелекту, яка складається з п'яти факторів: інтраперсональні якості (здатність до розуміння себе та вираження своїх почуттів), інтерперсональні здібності (здатність сприймати, розуміти інших людей та взаємодіяти з ними), адаптивність, управління стресами та загальний настрій [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

У моделі Р. Бар-Она емоційний інтелект внутрішньоособистісний компонент представлений емоційною самосвідомістю, самоповагою, самоактуалізацією, незалежністю, самовпевненістю. Міжособистісний компонент представлений емпатією, міжособистісними стосунками, соціальною відповідальністю. Управління стресами – третій компонент – розв'язання проблем, відчуття реальності, гнучкість. Адаптивність передбачає стресову толерантність та контроль імпульсивності. Загальний настрій включає щастя та оптимізм особистості.

Модель Р. Бар-Она [13] дає дуже широке трактування поняття емоційний інтелект. Він визначає емоційний інтелект як усі некогнітивні здібності, знання і компетентність, що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями. Р. Бар-Он виділив п'ять сфер компетентності, які можна ототожнити з п'ятьма компонентами емоційного інтелекту, кожен з цих компонентів складається з декількох субкомпонентів:

1. Пізнання себе: усвідомлення своїх емоцій, впевненість в собі, самоповага, самоактуалізація, незалежність.
2. Навички міжособистісного спілкування: емпатія, міжособистісні взаємини, соціальна відповідальність.
3. Здатність до адаптації: рішення проблем, зв'язок з реальністю, гнучкість.
4. Управління стресовими ситуаціями: стійкість до стресу, контроль за імпульсивністю.
5. Переважаючий настрій: щастя, оптимізм.

Розгляд Р. Бар-Оном емоційного інтелекту як сукупності не когнітивних знань, умінь та навичок, які впливають на можливість успішно справлятися з вимогами навколишнього соціального середовища. Автор розглядає емоційно здібну людину як ту, що має високий адаптаційний потенціал, який виражається у стресовій толерантності та контролі імпульсивності, управління стресом через здатність розв'язання проблем, гнучкість підходів до пошуку оптимального рішення з опорою на відчуття реальності [13].

У вітчизняній психологічній науці поняття емоційний інтелект було вперше використано Г. Г. Гарсковою [3]. Вивченню емоційного інтелекту присвячено дослідження Д. В. Люсіна, Д. В. Ушакова, Е. Л. Носенко, Н. В. Ковриги, О. І. Власової, І. О. Єгорова, Г. В. Юсупова, М. А. Манойлової, Т. П. Березовської, А. П. Лобанова, А. С. Петрівської, В. В. Зарицької, А. С. Чепайкіної та інші.

Вітчизняні дослідники - Е. Л. Носенко та Н. В. Коврига [10], спираючись на дослідження вище означених авторів, пропонують п'ятифакторну структуру

емоційного інтелекту, в якій чітко виділяють поряд з вище означеними складовими спроможність особи налаштувати себе на діяльність і здатність підтримувати доброзичливі стосунки з іншими людьми в процесі спілкування і взаємодії. Ця структура емоційного інтелекту доповнена шляхами його дослідження та розвитку через розвиток нейротизму (емоційної стійкості), екстраверсії, гнучкості у спілкуванні та сумлінності, які раніше майже не розглядали під час аналізу особливостей емоційного функціонування людини.

Д. В. Люсін [8], відштовхуючись від існуючих концепцій, запропонував свою модель емоційного інтелекту. Він уточнює його складові, що характеризують здатності до розуміння і управління емоціями. Так, у теорії Д. В. Люсіна, здатність до розуміння емоцій означає, що людина:

- може розпізнати емоцію, тобто встановити сам факт наявності емоційного переживання у себе або у іншої людини;
- може ідентифікувати емоцію, тобто встановити, яку саме емоцію відчуває вона сама або інша людина і знайти для неї словесне вираження;
- розуміє причини, що викликали цю емоцію і наслідки, до яких вона приведе.

Здатність до управління емоціями означає, що людина може:

- контролювати інтенсивність емоцій, передусім приглушати надмірно сильні емоції;
- може контролювати зовнішнє вираження емоцій;
- може при необхідності довільно викликати ту або іншу емоцію.

Здатність до розуміння і здатність до управління емоціями може бути і на власні емоції, і на емоції інших людей. Таким чином, можна говорити про внутрішньо особистісний і міжособистісний емоційний інтелект (ВЕІ і МОІ, відповідно). Ці два варіанти припускають актуалізацію різних когнітивних процесів і навичок, але мають бути пов'язані один з одним. Вказані погляди стали підґрунтям для розробки Д. В. Люсіним опитувальника емоційного інтелекту «ЕмІн» [9].

В свою структуру емоційного інтелекту, що виступає як сукупність емоційно-когнітивних і соціальних здатностей, І. М. Андрєєва [1] включає чотири основних компонента:

1. Розпізнавання власних емоцій включає здатність адекватно описувати, виражати, ідентифікувати емоції та відчувати їх без слів. Розпізнавання емоцій сприяє більш ефективному спілкуванню, оскільки дозволяє адекватно описувати, переробляти і виражати емоції.

2. Володіння своїми емоціями пов'язане з проблемою самоконтролю. Це здатність контролювати власні емоції, виокремлювати їх як окремий об'єкт, оприлюднювати, адекватно оцінювати, контролювати емоційну експресію (стриманість). Адекватна емоційна експресія є важливим фактором підтримки фізичного і психічного здоров'я.

3. Розуміння емоцій інших передбачає: здатність реєструвати у свідомості емоційні процеси, прояв достатньо виокремленого емоційного процесу, здатність виразити словами емоційний стан іншого, передбачити силу емоцій, тривалість, наслідки, здатність включати емоції у культурний досвід, здатність до емпатії.

4. Самомотивація. Емоції мотивують людей до певних дій. Емоція - це засіб, за допомогою якого взаємодіють тіло і розум, вони постійно змінюються і знаходяться в русі. І. М. Андрєєва [1] передбачає в структурі емоційного інтелекту наявність емоцій, які мотивують когнітивну діяльність, пов'язану з емоційною сферою, точніше з розпізнаванням, вираженням, розумінням і засвоєнням емоцій.

В. В. Зарицькою [7] розроблена більш удосконалена структура емоційного інтелекту, що включає чотири базових компоненти: розуміння власних емоцій, самоконтроль і саморегуляція емоцій, розуміння емоцій інших, використання емоцій у спілкуванні і діяльності. Для визначення рівня розуміння власних емоцій виділені такі показники здатностей: розпізнавати власні емоції, оцінювати свій емоційний стан, визначати причину виникнення емоцій, пояснювати значення емоцій, позитивно сприймати оцінку своїх емоцій

іншими. Для визначення рівня самоконтролю і саморегуляції емоцій виділена наступна система здатностей: стримувати емоції, проявляти емоції у відповідності до ситуації, зберігати спокій у складних ситуаціях, контролювати свої емоції, регулювати власні емоції.

Для визначення рівня розуміння емоцій інших людей В. В. Зарицькою визнані доцільними такі показники: здатність усвідомлювати емоційні стани інших, розуміти невисловлені емоції інших, здатність до емпатії, здатність позитивно впливати на емоційні стани інших, передбачати силу емоцій інших, їх тривалість, наслідки. Для визначення рівня здатності використовувати емоції вибрані такі показники: емоційна стійкість, здатність до екстравертної чутливості, гнучкість прояву у спілкуванні, домінування позитивних емоцій, здатність зближуватись з людьми на емоційній основі. Однак дослідниця визначає, що наведений перелік основних здатностей (критеріїв) кожного структурного компонента емоційного інтелекту не є вичерпним або кінцевим. Це основні орієнтири, засвоєння яких дає можливість стверджувати про наявність певного рівня розвитку емоційного інтелекту.

Інтерес до дослідження емоційного інтелекту та емпатії у зв'язку з виконанням професійної діяльності пов'язаний з тим, що ці властивості особистості розглядаються як базові характеристики, що забезпечують успішність роботи професіоналів багатьох спеціальностей. Зокрема Р. Купер і Л. Саваф вважають, що: "...якщо інтелектуальною рушійною силою в бізнесі ХХ ст. був IQ, то.. на початку ХХІ ст. це буде EQ" [14]. Д. Гоулман [4] стверджує, що більш ніж в 500 організаціях, належних Нау Group, емоційний інтелект пояснював 85% успіху діяльності керівників високої ланки. А. С. Петровською [11] виявлена залежність між рівнем емоційного інтелекту і результативними характеристиками управлінської діяльності. І. А. Єгоров [6] встановив взаємозв'язок між високими показниками коефіцієнта емоційного інтелекту керівників організацій і ефективністю управління. В результаті соціометричних досліджень був виявлений взаємозв'язок між показниками емоційного інтелекту і соціальним впливом - лідерство позитивно корелює з

емпатією і задоволеністю спілкуванням (О. І. Власова [2]). Лідери по своїх емоційних здібностях відрізняються підвищеною сенситивністю до ситуативного впливу на інших і одночасно високою чутливістю до дії ззовні (Д. Гоулман [4]).

Л. Д. Дьоміна, Т. В. Маняніна [5] розглядають емоційний інтелект, що характеризує здібності суб'єкта до розуміння і управління емоціями, як структуротворний компонент психологічної культури особистості. А. З. Чепайкіна, З. А. Домрачова [12] обґрунтовують положення про те, що розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів-психологів є чинником підвищення їх конкурентоспроможності.

Висновки. Теоретичний аналіз підходів до емоційного інтелекту показав, що у сучасних дослідженнях існує дві моделі емоційного інтелекту: 1) модель здібностей, в якій подана ідея про перетин пізнання і емоцій; 2) змішана модель (поєднання інтелектуальних, емоційних і особистісних властивостей людини). До ключових характеристик емоційного інтелекту відносяться здатність до управління емоціями, здатність до саморегуляції емоційними станами, емоційна обізнаність та емпатія. Доведено, що емоційний інтелект відіграє визначну роль у становленні особистості психолога.

Перспективою дослідження є визначення структури емоційного інтелекту у майбутніх психологів та психологічних особливостей його функціонування.

Література:

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 78-86.
2. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. / О.І. Власова. – Киев: ВПЦ КНУ, 2005. – 308 с.
3. Гарскова Г. Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию / Г. Г. Гарскова // Тез. науч._практ. конф. «Ананьевские чтения». - СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1999. – С. 25—26.

4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман. - М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478 с.
5. Демина Л. Д., Эмоциональный интеллект как структурообразующий компонент психологической культуры личности / Л. Д. Демина, Т. В. Манянина // Известия Алтайского государственного университета. – 2010. – №2/1. – С.57-59.
6. Егоров И. А. Влияние уровня эмоционального интеллекта руководителей организации на выполнение управленческих функций: автореф. дис. на соиск. учен. степ. кан. психолог. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / И. А. Егоров. – М., 2006. – 20 с.
7. Зарицька В. В. Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки: монографія / В. В. Зарицька – Запоріжжя: КПУ, 2010. – 304 с.
8. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д. В. Люсин // Социальный интеллект. Теория, измерение, исследования / Под ред. Люсина Д. В., Ушакова Д. В. — М.: Институт психологии РАН, 2004. — С. 29—36.
9. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн / Д. В. Люсин // Психологическая диагностика. – 2006. – № 4. – С. 3–22.
10. Носенко Е. Л., Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Монографія. / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига – Київ: Вища школа, 2003. – 126 с.
11. Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. психолог. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология» / А. С. Петровская – Ярославль, 2007. – 25 с.
12. Чепайкина А. С. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов-психологов как фактор повышения их конкурентоспособности/ А.

С. Чепайкина, С. А. Домрачева// Современные наукоемкие технологии. – 2013. – №7. – С.159-161.

13. *Bar-On R. Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual. / R. Bar-On - Toronto: Multi-Health Systems, 1997. – P. 232.*

14. *Cooper R. K. Executive EQ: Emotional intelligence in leaders and organizations. / R. K. Cooper, A. Sawaf–New York: Grosset/Putnam, 1997. – 368 p.*

15. *Gardner, H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, 1983. – P. 345.*

16. *Mayer J. D. The intelligence of emotional intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey // Intelligence. N.Y. - 1993. – P. 433-442.*

17. *Salovey P. Some final thoughts about personality and intelligence / P. Salovey, J. D. Mayer // Personality and intelligence. – Cambridge, U.K. Cambridge University Press, 1994, – pp. 303-318.*

18. *Thorndike R. Stanford - Binet Intelligence Scale: 4th edition (Technical Manual) / Thorndike, R., Hagen, E., and Sater. – Chicago: Riverside. – 1986. – P. 34.*

References:

1. *Andreeva Y. N. Émotsyonalnyy yntellekt: yssledovanye fenomena / Y. N. Andreeva // Voprosy psikhologyy. – 2006. – № 3. – S. 78-86.*

2. *Vlasova O. I. Psikhologhiya sotsialnykh zdibnostey: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku: monohrafiya. / O. I. Vlasova. – Kyev: VPTS KNU, 2005. – 308 s.*

3. *Harskova H. H. Vvedenye ponyatyua «émotsyonalnyy yntellekt» v psikhologhycheskuyu teoriyu / H. H. Harskova // Tez. nauch._prakt. konf. «Anan□evskye chtenyua». - SPb.: Yzd-vo SPb. un-ta, 1999. – S. 25—26.*

4. *Houlman D. Émotsyonalnyy yntellekt / Dényel Houlman. - M.: ACT: ACT MOSKVA; Vladymyr: VKT, 2009. – 478 s.*

5. *Demyna L. D., Émotsyonalnyy yntellekt kak strukturoobrazuyushchyy komponent psikhologhycheskoy kultury lychnosty / L. D. Demyna, T. V. Manyanyna // Yzvestyya Altayskoho hosudarstvennoho unyversyteta. – 2010. – №2/1. – S.57-59.*

6. Ehorov Y. A. *Vlyyanye urovnya émotyonalnoho yntellekta rukovodyteley orhanyzatsyy na vypolnenye upravlencheskykh funktsyy: avtoref. dys. na soysk. uchen. step. kan. psykholoh. nauk: spets. 19.00.05 «Sotsyalnaya psykholohyya» / Y. A. Ehorov. – M., 2006. – 20 s.*

7. Zarytska V. V. *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku emotsiynoho intelektu u konteksti profesiyanoi pidhotovky: monohrafiya / V. V. Zarytska – Zaporizhzhya: KPU, 2010. – 304 s.*

8. Lyusyn D. V. *Sovremennyye predstavlenyya ob émotyonalnom yntellekte / D. V. Lyusyn // Sotsyalnyy yntellekt. Teoryya, yzmerenye, yssledovanyya / Pod red. Lyusyna D. V., Ushakova D. V. — M.: Ynstytut psykholohyy RAN, 2004. — S. 29—36.*

9. Lyusyn D. V. *Novaya metodyka dlya yzmerenyya émotyonalnoho yntellekta: oprosnyk ÉmYn / D. V. Lyusyn // Psykholohycheskaya dyahnostyka. – 2006. – № 4. – S. 3–22.*

10. Nosenko E. L., *Emotsiynyy intelekt: kontseptualizatsiya fenomenu, osnovni funktsiyi. Monohrafiya. / E. L. Nosenko, N. V. Kovryha – Kyiv: Vyshcha shkola, 2003. – 126 s.*

11. Petrovskaya A. S. *Émotyonalnyy yntellekt kak determynanta rezultatyvnykh parametrov y protsessualnykh kharakterystyk upravlencheskoy deyatel'nosti: avtoref. dys. na soysk. uchen. step. kand. psykholoh. nauk: spets. 19.00.03 «Psykholohyya truda, ynzhener'naya psykholohyya» / A. S. Petrovskaya – Yaroslavl, 2007. – 25 s.*

12. Chepaykina A. S. *Razvytye émotyonalnoho yntellekta budushchykh pedahohov-psykholohov kak faktor povyshenyya ykh konkurentosposobnosti / A. S. Chepaykina, S. A. Domracheva// Sovremennyye naukoemkiye tekhnolohyy. – 2013. – №7. – S.159-161.*

13. Bar-On R. *Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual. / R. Bar-On - Toronto: Multi-Health Systems, 1997. – P. 232.*

14. Cooper R. K. *Executive EQ: Emotional intelligence in leaders and organizations. / R. K. Cooper, A. Sawaf–New York: Grosset/Putnam, 1997. – 368 p.*

15. Gardner, H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books, 1983. – P. 345.

16. Mayer J. D. *The intelligence of emotional intelligence* / J. D. Mayer, P. Salovey// *Intelligence*. N. Y. - 1993. – P. 433-442.

17. Salovey P. *Some final thoughts about personality and intelligence* / P. Salovey, J.D. Mayer // *Personality and intelligence*. – Cambridge, U.K. Cambridge University Press, 1994, – pp. 303-318.

18. Thorndike R. *Stanford - Binet Intelligence Scale: 4th edition (Technical Manual)* / Thorndike, R., Hagen, E., and Sater. – Chicago: Riverside. – 1986. – P. 34.